

37.091
M-188

R.MUSURMONOV, M.MUSURMONOVA

**O'QUVCHILARNING DARSGA
BO'LGAN MUNOSABATINI
KLAUSTER ASOSIDA O'RGANISH**

37.098.

14-188.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

R.MUSURMONOV, M.MUSURMONOVA

**O'QUVCHILARNING DARSGA
BO'LGAN MUNOSABATINI
KLASTER ASOSIDA O'RGANISH**

*Maktab rahbarlari, o'qituvchilar, amaliyotchi
psixologlar va ota-onalar uchun o'quv metodik qo'llanma*

-4706/x-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«MALIK PRINT CO»
TOSHKENT – 2022

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETINING 5 YILLIGIGA BAG'ISHLANADI.

UO*K: 37.091.12(075.8)
KBK: 74ya73

Chirchiq davlat pedagogika instituti "Pedagogika va menejment" kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi Rahmatilla Musurmonov hamda "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi Maludaxon Musurmonovalarning ushbu o'quv metodik qo'llanmasi pedagogik ta'lim innovatsion klasteri yo'nalishida pedagogika va psixologiya ta'lim talabalari, professor-o'qituvchilari, umumiy o'rta ta'lim maktab rahbarlari, o'qituvchilar va amaliyotchi psixologlar, magistrlar, malaka oshirish kurslari tinglovchilari hamda ta'lim-tarbiya sohasi bilan shug'ullanuvchi ilmiy izlanuvchilar, ota-onalarga mo'ljallangan bo'lib, o'quvchilarning dars jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabatlarini rag'batlantirish, salbiy xislatlar sabab va oqibatlarini profilaktika qilish, tashxislash, korreksiyalash hamda bolalar bilan hamkorlikda tizimli ishlashning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari va mexanizmlari yoritib berilgan.

Ushbu o'quv metodik qo'llanma pedagogik ta'lim innovatsion klasteri yo'nalishida "maktab-laboratoriya" ta'lim muassasasi bilan olib borilgan tadqiqotlar asosida tayyorlandi. Shuningdek, Oliy pedagogik ta'lim pedagogika va psixologiya yo'nalishi bakalavriat talabalariga "Pedagogik konfliktologiya" fanini o'qitish va "Maktab-laboratoriya" ta'lim muassasasida olib borilgan ilmiy-metodik tajriba materiallari mujassamlashtirildi. Qo'llanma maktablarning barcha o'qituvchilari, sinf rahbarlari, amaliyotchi psixologlar va ota-onalar uchun bevosita amaliy faoliyatda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti o'quv uslubiy kengashining 17.02.2022 yil 7-sonli bayonnomasi bilan nashr etishga tavsiya qilingan.

Pedagogika fanlari doktori J.E.Usarov tahriri ostida

Taqrizchilar:

Maxkamov U.I – pedagogika fanlari doktori, professor.

Po'latov Sh.P – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

ISBN 978-9943-8464-2-5

KIRISH

*Inson odobi bilan go'zaldir.
Odob - oltindan qimmat*

Inson barkamolligi uning ma'naviy dunyosining mukammalligi bilan belgilanadi. O'z vaqtida yaxshi tarbiya topgan shaxs butun umri davomida qadr-qimmat topadi va go'yoki o'zini qimmatbaho boylikka ega bo'lgandek his qiladi. Yurish-turish madaniyati kishilik jamiyati madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanib, uning asosini jamiyatda inson o'zini qanday tutishi kerakligini belgilab beruvchi hukmonom axloq normalari tashkil qiladi. Inson hamma vaqt go'zallikka va tartiblilikka intilgan, shuning uchun oddiy xalqda ham avloddan-avlodga o'tib kelgan va odatga aylanib qolgan udumlar hamda yurish-turish qoidolari paydo bo'lgan va ular xalqlar an'analarida ajoyib tarzda o'z ifodasini topgan. Yaxshilikka, go'zallikka intilish insonga xos xislatdir, shuning uchun insonlarning kushmuomala va odobli bo'lishga intilganligi taajublanarli hol emas.

Respublikamiz mustaqillikka erishganidan so'ng barcha sohalarida o'tkazilgan ijobiy o'zgarishlar amalga oshirila boshlandi. Shunday xayrli ishlardan biri mamlakatimizda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, fan, texnika va texnologiya, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini o'zgartirib, yangilab berishni ko'zda tutadi. Innovatsion texnologiyalarning keng o'zgartirilishi, chet el sarmoyalari ko'lamlarining kengayishi, ta'lim-tarbiya sohasidagi rivojlanishi, shuningdek, uzluksiz ta'limning fan va ish-ta'lab chiqarish bilan integrallashuvi, o'qituvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi hamda ta'lim berishning innovatsion pedagogik texnologiyalari, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarning yaratilishi, o'quv-tarbiya jarayonining didaktik jihatdan ta'minlanishi ta'lim tizimini takomillashtirishga asos bo'lmoqda.

Maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturining asosiy tamoyillari va maqsadli vazifalaridan biri – umumiy o'rta ta'lim maktablari, birinchi navbatda qishloq joylardagi maktablarni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ular tarkibi sifatini oshirish, o'qituvchilar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini

oshirishning samarali tizimini yaratish amalga oshirilayotgan rivojlanish va o'zgartirishlarga asos bo'lmoqda.

Shundan kelib chiqib, ta'lim tizimini rivojlantirish yo'nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar barcha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va fan va texnologiyalarning yutuqlariga asoslangan metodlardan foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirishda bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli ravishda rivojlantirish, zamonaviy shaxsiy va kasbiy sifatlarini talab qiladi.

Maktablarda eng asosiy va muhim ahamiyat kasb etuvchi funksiyalardan biri – bu ta'limning sifatli salohiyati va ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligida tarbiyaviy munosabatlardir.

Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirishda, o'qituvchi va o'quvchilar o'zaro ma'lum bir belgilangan munosabatda bo'ladilar, bu munosabatlarni iqtisodiy, siyosiy va boshqa munosabatlardan farqli ravishda tarbiyaviy munosabatlar deb ataymiz. Ana shu tarbiyaga mas'ul bo'lgan bir qator shaxslar borki, ular faoliyatidagi jiddiy kamchilik va nuqsonlar ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni davlat ta'lim standartlari darajasida egallashda, yangi O'zbekiston sharoitida barkamol shaxslarni tarbiyalashda muammo bo'lib qolmoqda. Olib borilgan ilmiy-metodik tadqiqotlarimiz samarasi o'laroq, ana shu kemtiklikni to'ldirish, ya'ni oila, ta'lim muassasasi, mahalla, yoshlar tashkilotlari, huquqni himoya qiluvchi organlarning hamkorlikdagi ishlari o'zining ijobiy natijasini berishi ilmiy-metodik jihatdan isbotlandi.

Darsga salbiy munosabatdagi bolalarning o'ziga xos xarakter va xususiyatlari o'rganib chiqilib, ta'lim-tarbiya jarayonida ularga tizimli ravishda ta'sir etishning yo'l-yo'riqlari shakllantirildi.

Metodik qo'llanmaning afzalligi shundaki, tarbiyasi qiyin bo'lib qolish sabablari, balog'atga yetishda o'smirlarning o'ziga xos psixologik holati, shaxsning fazilatlarini tarkib toptirishdagi asosiy nuqsonlar, o'smirlarning tipologik xususiyatlari, o'smirlarning "tarbiyasi qiyin" bo'lib qolish sabablari, ularni keltirib chiqaruvchi omillar va psixik holatidagi nuqsonlari, bilim olish faoliyatidagi kamchiliklari hamda bu muammolarni bartaraf etishda nimalarga e'tibor berish kerakligi haqida tavsiyalar berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-

3152 sonli Qarori bilan Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti tashkil qilingan edi. Qaror bilan institutga viloyatdagi maktabgacha, maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining tarbiyachilar, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ayniqsa, aniq fanlar va chek tillari bo'yicha o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, tumanlar va qishloq joylaridagi ta'lim muassasalarini yuqori malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash hamda xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli pedagog kadrlar tayyorlash vazifasi yuklatilgan. Mazkur vazifalardan kelib chiqib bugungi kunda institut o'zining asosiy strategik yo'nalishlari va rivojlanish kontsepsiyasini ishlab chiqadi.

Toshkent viloyati ta'lim tizimida mavjud kamchiliklarni o'rganish va ularning tahlili shuni ko'rsatdiki, pedagogik ta'lim yo'nalishlarini muvofiqlashtirish, istiqbolni rejalashtirish, ta'lim bosqichlari o'rtasidagi aloqa va integratsiyaning sustligi, ta'lim sub'ektlari faoliyatidagi tarqoqlik hududda pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojning qondirilmasligi va ta'lim sifatining pasayishiga sabab bo'lgan. Shundan kelib chiqqan holda institut Toshkent viloyatida pedagogik ta'lim innovatsion klasterini yaratish bilan bog'liq yangi tizimni o'zining ustuvor strategik yo'nalishi sifatida belgilab olinib, institut professor-o'qituvchilari tomonidan shu tizim asosida muayyan ishlarni amalga oshirmoqda. Xususan, "Pedagogika va menejment" kafedrasida professor-o'qituvchilari Chirchiq shahridagi 8-umumiy o'rta ta'lim maktabi pedagogik jamoasi bilan ota-onalar, mahalla va boshqa jamoatchi tashkilotlar bilan hamkorlikda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish, salbiy munosabatlarni oldini olish, tashxislash va korreksiyalash yo'nalishida ishlamoqda.

Ma'lumki, pedagogik ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi. Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga

kiruvchi ta'limiy-ilmiy-innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislari tayyorlash uchun birlashishdan iboratdir. Bizning urinishlarimiz ham ana shu muammolarga yechim topish uchun qilingan sa'y harakatidir.

Muammoning yechimini hal qilish uchun tadqiqot ishimizni uchta dolzarb masalaga bo'lib o'rgandik, xususan: Birinchi yo'nalishida, tarbiyasi qiyin bo'lishning ijtimoiy, pedagogik va psixologik sabablarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash, pedagogik va metodologik asoslarini kuchaytirishga asoslangan.

Darsga salbiy munosabatdagi maktab o'quvchilariga pedagogik-psixologik yondashuvlar asosida maslahatlar ta'siri ostida munosabatlarini ijobiy tomonga burish, egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini faollashtirish orqali natijaga erishish.

Tadqiqotning ikkinchi yo'nalishida, psixologik xizmat va tarbiyasi qiyin yoshlarning o'ziga xos xususiyatlari va tarbiyasi qiyin yoshlarni tarbiyalash masalasi o'rganib chiqilgan.

Uchinchi yo'nalishida, darsga salbiy munosabatdagi bolalar bilan ishlash va ularning xatti-harakatlari qay darajada ekanligini aniqlash mumkinligi ko'rsatilgan. Shunga ko'ra ular bilan qanday muomalada bo'lish kerakligi to'g'risida tavsiyalar yoritib berilgan. Bu ishlar odatda uyda ota-onaga, maktabda psixolog, o'qituvchilarga yuklatiladi. Psixolog bolani doimo nazorat qilib unga ibratli mashqlar orqali muntazam ravishda shug'ullanib borishi haqida metodik tavsiyalar berilgan.

O'QUVCHILARNING DARSGA BO'LGAN MUNOSABATINI KLASSTER ASOSIDA O'RGANISH

I-BOB. O'QUVCHILARNING DARSGA BO'LGAN MUNOSABATLARINI KLASSTER ASOSIDA O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Shaxs fazilatlarini tarkib topishidagi nuqsonlarni oldini olish pedagogik muammo sifatida

Yoshlar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olishga bog'liqdir. Bu holat burilish hisoblangan o'smirlilik davrining alohida xususiyati bo'lib, u ko'proq shu davrga taaluqlidir. O'smirlilik davrini – o'tish davri deb yuritadilar, chunki ana shu davrda bolalikdan kattalik holatiga o'ziga xos o'tish davri yuzaga keladi. U psixik jarayonlarning, o'quvchi faoliyatlarining jiddiy ravishda qayta qurilishi bilan bog'liqdir. Shuning uchun o'smirlilik yoshi o'zaro munosabat shakllarida, faoliyatni tashkil qilishda qat'iy o'zgarishlarni talab qiladi. O'smirlarni ta'lim-tarbiya berish ishlarida goho uchraydigan qiyinchiliklar bu yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi qonuniyatlarini va xususiyatlarini ba'zan yetarli darajada bilmaslik yoki inkor etish natijasida paydo bo'ladi. Bu davr tarbiya uchun ancha qiyin davr hisoblanadi. Chunki bolaning ulg'ayib, katta odamga aylanish jarayonining o'zi qiyin, bu jarayon psixikaning, odamlar bilan bo'lgan munosabat shakllarining jiddiy ravishda qayta o'zgarishi hamda hayot sharoiti va faoliyatining o'zgarishi bilan bog'liqdir.

Agar bolani bolalik chog'ida unga odob-axloq o'rgatishni eski shakl va usullaridan foydalanilgan bo'lsa, endi ular bola uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Avval bolalar ota-onalari, tarbiyachilarning axloq-odob haqidagi gaplarini bajonidil eshitgan bo'lsalar, endilikda bunday ta'sir bolani zeriktiradi yoki yoqmay qoladi.

Natijada, unda kattalarning fikrlariga qarshi chiqish yoki rad etish kabi xislatlar paydo bo'la boshlaydi. Bular esa bu davrning "qiyin",